

Egy messze tekintő nemzetiségpolitikai koncepcióról

Mocsáry Lajos: Nemzetiség

Tettértékű, az ország politikai közvéleményének előléteivel szembehelezkedő mű volt 1858-ban Mocsáry Lajos *Nemzetiség* című könyve, amelynek impozáns reprintkiadásával ajándékozta meg nemrég az olvasót a Közgazdasági és Jogi Könyvtudományi Kiadó. Megjelenésekor perújítást jelentett oly közmegegyezések ellenében, amelyek pusztá bolygatása is annak idején szentségtörésnek tűnt. Nem is került majd százharminc évig újra az olvasók elé.

Szerzője a reformkor eszméin felnőtt politikus volt, aki szembe fordult osztálya, a középirtokos nemesség túlnyomó többségének kiegyezésre hajló nézetével. Megalapította a Függetlenségi Pártot, s a Habsburg-monarchiától való szabadulás érdekében széles körű autonómiát kívánt adni az ország nemzetiségeinek. A liberalizmusnak Széchenyitől, Kölcsénytől, Szalay Lászlótól tanult indíttatásait képviselte akkor is — némiképp Don Quijote-i módon —, amikor annak az egyre konzervatívabb dzsentrivilágban már mind kevesebb hatóköre maradt.

Könyvét a szabadságharc bukása okozta megrendülés, a Habsburg-uralom restaurációja fölötti megdöbbenés hívta életre. Fel akarta rázni a vereség és az önkényuralom nyomán apátiába süllyedt nemzetet, ugyanakkor kijáratítani az öntömjenező elfogultságok illúzióiból. Mocsáry az elsők között ismerte fel azt, hogy Világshoz a nemzetiségi kérdés szűkebbül kezelése, a szövetségesek hiánya vezetett. Az elsők között eszmélt rá arra, hogy a magyarságnak nem valószínű nyugati nagyhatalom támogatásában, hanem a körülötte, sőt vele élő népekkel való megegyezésre kell keresnie jövőjének kulcsát. Kelet-európaiság gondolatának Mocsáry Lajos az egyik úttörője.

Nemzetiség című könyvének már a szellemi-eszmei pozíciója is rendkívül politikai bátorságra vallott. A szokványosan lelkes retorika helyett gondolkodást kívánt az olvasótól, szembe fordult a felhalmozódott sztereotípiákkal, önvizsgálatot, a megrögzött elvek kritikai vizsgálatát. A politikai dogmától való szabadulást, Kármán József szavával élve: az „öngondolkodás erejé”-re ébredést. Egyike volt a nagy illúziórombolóknak — a Zrínyi Miklóskok, Besenyei Györgyök, Kazinczy Ferencék fajtájából. Így mindjárt könyve elején szétbukaszt egy ónámító, nemzetünk egykori nagyságáról szóló legendát. Nyíltan szól arról, hogy a világtörténetben évszázadokon át kis szerepet játszottunk — még Dániával, Hollandiával összehasonlítva is. Arisztokratikus önelégültség helyett magunkba szállásra és összpontosító életalkaratra van szükségünk. Figyelmeztetése — „nekünk a szellemi és erkölcsi érték lehet csak erős oldalunk” — egyre inkább technokratává váló korunkban éppen nem vált idejémműltté. Mocsáry szerint e téren más népek elébe is kerülhetünk, míg az ipar terén jó, hogyha nyomunkban járnunk képesek leszünk. (Ezt, persze, nem azért mondja, hogy az utóbbinak elhanyagolására szólítson fel.) Jórészt a szellemi és erkölcsi értékek keresése vezeti el őt a nemzeti-nemzetiségi kérdés tisztázásához.

E téren kétféle harcot vív. Az egyik: az Eötvös József nagy állam-elméleti művében megfogalmazott liberális álláspont, mely a kor uralkodó eszméinek sorában a nemzeti-ségnek nem tulajdonított kellő értéket, a szabadság idejéig még helyezett azt, s benne csupán az erőszak, a hódítás, a másokon való uralmi törekvések megjelenését látta. A másik álláspont ennek az ellenkezője: a nemzetiségi kérdés önző és elvakult kezelése, a magyarság felsőbbrendűségének hirdetése, a hazánkban élő más nyelvű népcsoportok jogfosztása.

Mocsáry nagy elismeréssel adózik Eötvös magisztrális művének, a szellemi útkeresés eredetiségének és következetességének, ugyanakkor frapánisan vitatkozik a munka egyik fő megállapításával. A nemzetiségi kérdés érzéketlen felfogása az *Uralgódo Eszmékben* (és más, az ötvenes években keletkezett röpirataiban is) Eötvös politikai életművének legbíráhatóbb pontja. Liberalizmusa — s általában a liberalizmus — 1849 után bekevertetett válságának következménye; annak a gondolkodónak belső kríziséből született, aki a reformkor évtizedeiben elegendőnek hitte bármennyű nemzeti probléma megoldására a liberalizmus krédóját, az emberi-polgári szabadságjogok feltétel megadását, s akinek gyanútlan meggyőződésére a történelem rácafolott. S akinek szemében a nemzetiségi mozgalmak előidézőivé váltak annak, amitől éppúgy félt, mint a reakció előretörésétől: a forradalmi tömegmozdulásoknak. (Sietek hozzátenni: Eötvös később revidálta egyoldalú nézetét — aligha függetlenül Mocsáry kritikájától —, sőt a hatvanas években jórészt neki volt köszönhető az európai nemzetiségi jog első átfogó nemzetiségi törvénye, az 1869. évi XLIV. törvénycikk.)

Mindéz nem változtat azon, hogy Mocsárynak teljességgel igaz van vele folytatott vitájában, főképpen abban, hogy *valamennyi* nemzeti törekvés uralmi célzatúnak nyilvánítása nagyfokú egyoldalúságot jelent. Az adott esetben pedig — amikor az ország a Bach-önkényuralom alatt sínylődik — egyértelmű az önfeladással, az ellenállás jogáról való lemondással, Mocsáry igen meggyőzően érvel a nemzeti érzelm „szerep”-jellege mellett, valamint a tekintetben, hogy a nemzeti tudat köréből további mozgatókként az önfenntartás igényét, a süllyedésből való kijutás és az egyetemes haladásban való részvétel vágyát emeli ki. A trianoni békediktátum feltételei talán enyhébbek lettek volna akkor, ha a következők nemzedékek politikai vezetői elfogadják Mocsáry nemzetiség-értelmezést, amely egyszerre, az az dialektikusan ítélte el az Eötvös-féle nemzeti közömbösséget és a hazai nemesség egy részének terjeszkedő arroganciáját: „... En tökéletesen motiválva látom a nemzeti törekvést azáltal, hogy a nemzetnek felvirágoztatását igyekszik elérni, s nem meg is oly véletlekre, mint: uralkodás más népek felett.”

Az Eötvössel folytatott vita Mocsáry számára arra is szolgált, hogy mintegy erkölcsi jogot nyerjen a nemzetiségi kérdésben való különvéleményének nyilvánítására. Itt mindjárt kiemelkedő pozitívuma, hogy elismeri: az országban a magyarságon kívül élnek *más nemzetek*, azaz létezik nálunk szlovák, horvát, szerb, román nemzet is. Vagyis szakít az „egy politikai nemzet” idejével, mely a nemzeti politikai gondolkodás féltett dogmája volt. Azt jelentette ez, hogy az országban élő valamennyi nemzetiség a magyar politikai nemzet integráns része, a nemzetiségek csupán szlovákul, románul stb. beszélő magyarok. (E feudális eredetű, agresszív nézetnek megfelelőjét láttuk különben nemrég felbukanni az egyik szomszédos ország sajátos gyakorlatában.)

Mocsáry gondolkodásának másik novuma, hogy a nemzet fogalma főleg emeli a hazáét, amely magába foglalja az országban lakó többi, nem magyar ajkú nemzetet is. Irányelve: a magyarságnak egyszer s mindenkorra le kell mondania vélt felsőbbségéről a Kárpát-medence népei között. A cél az legyen, hogy a magyarság és a nemzetiségek úgy éljenek egymás mellett, „mint egy közös anyának, a honnak gyermekei

s testvérek egymás között”. Ebből következően a nemzeti sajátosságok ápolásába, a nyelvhasználatba, a kulturális tevékenységbe való beavatkozás erkölcsstelen dolog. Mocsáry az elsők között ítéli el azt a felfogást, amely magától értetődőnek, sőt hazafias erénynek tartotta a más népek kárára történő önzést, a nemzeti érzelm fanatizmussá válását. Tudja, hogy az ilyen jellegű, erőszakos beavatkozást tartósan egy nemzet sem tűri el, s az is, hogy az így bekövetkező harcokban felőrölné a magyarság.

A közös haza eszméje Mocsárynál arra szolgál, hogy testvériséget teremtsen az évszázadok óta egymás mellett élő nemzetiségek között, eltorljön mindenfajta szupremáciát, egyenlőséget hozzon létre az egymáshoz tartozás tudatosítása által. A magyarság egyedülálló államalkotó képességével és történelmi múltjának mítoszával olyannyira telített korban — amelyben e nacionalizmust a Habsburgok által történő jogfosztás is nagymértékben fokozta —, kivételes jelentőségű volt az ő szövetségre, kölcsönös megbecsülésre, azonos érték tudatra szólító felhívása: „... Csak úgy hazánkfiának tekintsiük a tótot, rácot, mint a magyar ajkú honlakót, s csak úgy szívünkön feküdjék azok javának előmozdítása, mint emezeké.” Hasonlóképpen szinte páratlanul emlekedett szellemiségről és széles látókörrel vall az az álláspontja is, mely a közös haza keretében jogosultnak tart mindenfajta nemzetiségi törekvést.

A szentistváni Magyarország álma, az integer és egységes magyar államterület idejéről ő senki tud lemondani (erre a kor magyar politikusai közül csak az emigrációban élő Tekei László, majd Kossuth volt képes). Hallani sem akar az ország területének bárminő megosztásáról, s ezt aligha vehetjük tőle rossz néven. Mocsáry nemzedékű társával együtt az ezeréves és osztatlan magyar államiság idejéi alapján nőtt fel — ezt levetni magáról, bármennyire is a területi autonómiát kívánta a szükségszerűség —, lelki kötőszöveibe való belemetszéssel lett volna egyértelmű. Annál inkább elismerést érdemel viszont önkritikus álláspontja az 1848 előtt követett erőszakos magyarosítást illetően, amelybe beleérti a reformországyűlések által elfogadott nyelvtörvények nemzetiségeket kloráló szerepét is. Nagylelkűsége odaig terjed, hogy szabályosan bocsánatot kér a nemzetiségektől az addigi türelmetlen gyakorlatért. Ha valami, ez csakugyan példátlan dolog volt e korban! S Mocsáry még ezt is meghaladja azzal, hogy meg kívánja osztani a többi itt lakó néppel a számára legszenetebbet is — a nemzeti történelmet. Felismeri azt, hogy a történelmi századok eredményei közös eredmények, hogy harcokban és munkában együtt hullott magyarok és szlovákok, románok vére és verítéke. Ki meri mondani, hogy az itt élő szlovák a közös élmények, sors, együttélés nyomán közelebb állnak hozzánk, mint nyelvrokonaink, akikről már régen elszakadtunk. Szavai — az azóta eltelt egy és egyegy század távlatából — mementőszzerű hangzanak: „Jobb nekünk jó barátságban élni egymással. Sokkal jobban fogunk mindkét részen boldogulni, ha vállalva és klorólva közösen munkálkodunk közös jólétünkön”.

Klasszikus érvényű alkotás a *Nemzetiség*, azaz ma is rendkívül időszerű könyv. A gondolkodó magyarok írásainak abba a nagy vonulatába tartozik, amelyet Zrínyi, Besenyei, Kölcsény, Széchenyi, utóbb Ady, Bartók, Jászi Oszkár, Németh László művei fémjeleznek.

Fenyő István